

AMIR TEMURNING 1391 YILDA OLTIN O'RDAGA QILGAN HARBIY YURISHI

Mamajonov Soyibjon Halilovich

Farg'ona Davlat Universiteti harbiy ta'lim fakulteti o'qituvchisi,

Annotatsiya: *Ushbu maqolada Amir Temur va To'xtamish qo'shini o'rtasida jangda jang olib borish usullari va harbiy san'ati xaqida qisqa yoritilgan. Ushbu maqola Oliy va O'rta maxsus ta'lim muassasalari talabalariga harbiy san'at sirlari bilan yaqindan tanishish uchun mo'ljallangan.*

Kalit so'zlar: *Jang, harbiy san'at, o'rnak ko'rsatish, taktik usul, qipchoq cho'llari, stavka.*

1389-1391- yillarda Amir Temur o'z qo'shinini To'xtamishga qarshi yo'naltirdi. Amir Temur Oltin O'rdaning qanday xavf solib turganidan boxabar edi. Movarounnahrda shimol tomondan xavf solib turgan ekan Amir Temur hech qanday yurishlarni amalga oshira olmas edi.

1387–1388- yillarda Amir Temurning Movarounnahrda yo'qligidan foydalangan To'xtamish davlat ichkarisiga hujum boshladi. To'xtamish Samarqand va Buxoro viloyatlari hududiga bostirib kirdi. Bu vaqtda Eronda turgan Amir Temur 30 minglik qo'shinni Movarounnahrda yordamga jo'natdi, o'zi ham shoshilinch ravishda vataniga qaytdi.

1391- yilning qishida Sohibqiron To'xtamish tomonidan kutilayotgan xavfni bartaraf etishga va Oltin O'rdaning Misr mamluklari bilan birga Amir Temur davlatiga qarshi ittifoq tuzishiga yo'l qo'ymaslikka qaror qildi. U To'xtamishga qarshi yurishni boshlash uchun qo'shinni to'plashga farmon berdi. Yig'ilgan qo'shin Samarqanddan chiqib, Xo'jand shahri yaqinida qurilgan ko'prikdan Sirdaryoni kechib o'tdi. Qo'shin Toshkentga yetib keldi. Amir Temur 1391- yilning 19- yanvarida qo'shinning ko'rigi vaqtida Jo'chi ulusiga urush e'lon qildi va harbiy boshliqlarga ko'rsatmalar berildi. U o'z qo'shinini safar tartibiga safladi va har bir kalonnaga yo'l boshchilarni tayinladi.

Ikki yuz minglik qo'shin bilan cho'ldan 2500 kilometr masofani bosib o'tish kerak edi. Amir Temur vaziyatni sinchkovlik bilan o'rganib chiqdi va safar uchun eng qulay yo'lni tanladi.

Toshkentdan chiqilganidan keyin uch oydan oshiq yurib safar davomida yirik armiyani ochlikdan qutqarib 1391- yilning mayida Amir Temurning qo'shini Tobol daryosi qirg'og'iga yetib keldi. Tobol shahriga yetguncha qo'shin sezdirmasdan, yashirincha harakatlandi. Bu hol Amir Temurni yirik armiyasining harakatini To'xtamishdan yashirishga muvaffaq bo'lganligidan dalolat beradi. Tobolga yetib kelgunga qadar Sohibqiron dushman to'g'risida hech qanday ma'lumotga ega emas edi. To'xtamishning qo'shini tomonidan buzib tashlangan Tobolning kechib o'tish joylari tiklandi va qo'shin daryodan kechib o'tdi. Kuchini tiklab olganidan keyin qo'shin Ural daryosi tomonga harakatlandi. To'xtamish Ural daryosining ortida kechib o'tish uchun qulay bo'lgan uchta joyda oldindan pistirmalarni

tashkil etdi. Amir Temur tajribali va mohir sarkarda sifatida hushyorlikni yo'qotmasdan u tomonga qo'shinni boshlamadi, aksincha qo'shin bu kechuv joylaridan ancha yuqoridan daryodan suzib o'tdi.

Amir Temur dushmanning o'ng qanotini aylanib o'tishga qaror qildi, shu bilan u To'xtamishning poytaxtga chekinish yo'lini va kutilayotgan madad kuchlari yo'nalishini kesib qo'yishi, hamda uni joy sharoitlaridan foydalanish imkoniyatidan mahrum qilishi mumkin edi. Shu bilan birga ushbu manyovr dushmanni jangga kirishga majbur etar edi.

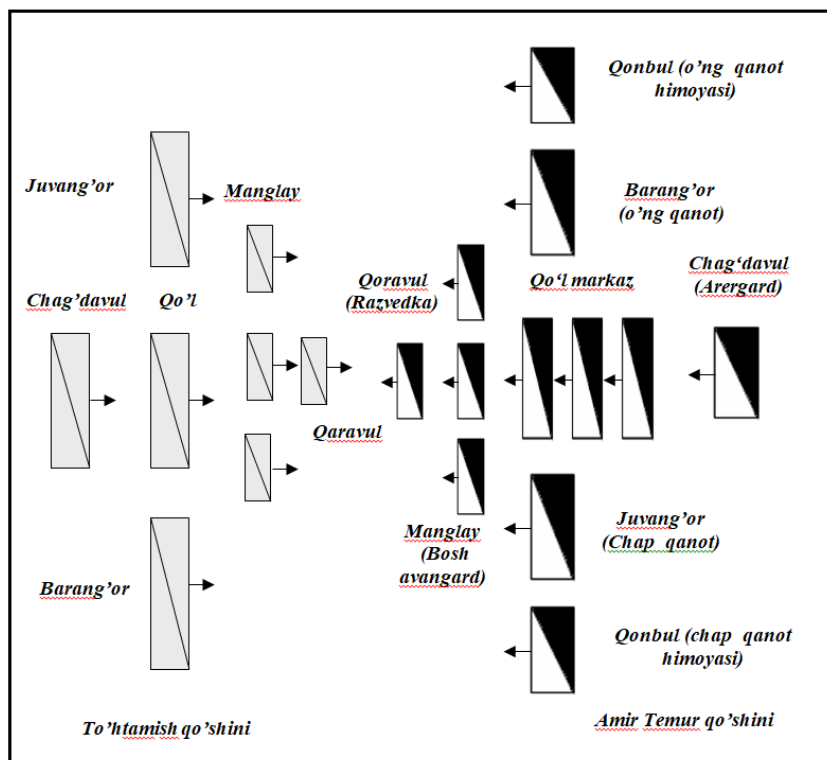
Sohibqiron o'z qo'shinini Samara daryosining quyi oqimi bo'ylab emas, yuqoridan Samaraning Iyk daryosiga quyilish joyiga o'tkazdi. Ko'prikdan manglay (avangard), keyin qo'l (markaz) o'tkazildi. Qo'shinning o'ng va chap qanotlari (barang'or va juvang'or) daryodan suzib o'tdi.

Dushmanning to'satdan beradigan zarbasini oldini olish uchun Amir Temur jangchilarga o'z qismlarini tark etmaslikka, katta va kichik qalqonlarni tayyorlashga, lagerni xandaqlar qazib o'rab olishga, doimo razvedkani olib borishga, gulxanlar yoqmaslikka buyruq berdi. Lagerni qo'riqlash uchun u 30 ming jangchini tayinladi, ular lagerning atrofini patrullik yo'li bilan qo'riqlab turdilar. Oltin O'rda jangchilarining keyingi chekinishlariga yo'l qo'ymaslik uchun Amir Temurning kichik otryadlari yolg'ondakam harakatlari bilan dushmanning bo'linmalari va qismlarini pistirmalarga tushirdilar.

1391- yilning 18- iyunida Kondurcha daryosi bo'yida (Rossiya hududidagi hozirgi Samara viloyati) Amir Temur va To'xtamish qo'shini o'rtasida jang bo'lib o'tdi (1-rasm). Ushbu jangda har ikkala tomondan taxminan 400 ming jangchi qatnashdi va bu jang o'sha davrning eng yirik janglaridan biri bo'ldi.

To'xtamish eski mo'g'ul taktikasi tamoyillarga amal qildi, unga ko'ra jangning oqibatini otliq armiyaning qanotdan beradigan zarbasi hal qilardi. Amir Temur aksincha, o'zining tajribali, oqil va donishmand sarkarda ekanligini ko'rsatib, qo'shinni yetti qo'ldan iborat murakkab tartibda safladi.

Amir Temur armiyasining ushbu jangdagi jangovar tartibi Nizomiddin Shomiy va Sharofiddin Ali Yazdiyning asarlarida to'lig'icha aks ettirilgan. U Sohibqironning shaxsan o'zi tomonidan tuzilgan edi. Amir Temur birinchi bo'lib jangovar tartibni «yetti qo'l», ya'ni korpuslar usulida tashkil etdi, shu vaqtgacha hech kim bunday jangovar tartibni qo'llamagan edi. Sharofiddin Ali Yazdiy bu to'g'risida shunday yozadi: «Hukmdor o'zi yurib qo'shinni yetti qo'l tartibida safladi. Shu paytgacha hech bir podshoning qo'shinni bunday saflaganini eshitmaganman». Shunday tartibda saflangan qo'shin g'animning qanotlardan beradigan zarbasiga yoki uning aylanib o'tishiga muvaffaqiyatli qarshi tura olardi. Yana uning ma'lumot berishicha g'animning qo'shini Amir Temurning qo'shiniga qaraganda bir nechta qo'shinga (500 kishiga ega bo'lgan harbiy bo'linma) ko'p edi. Undan tashqari Sohibqiron o'rdaliklar otliqlarining manyovrlariga to'sqinlik yaratilgan sharoitda (daryoning sohilida) jangga kirdi.

1 rasm. 1391- yil 18- iyundagi Kondurcha daryosi bo'yidagi jang

Amir Temur qo'shinining jangovar tartibi quyidagicha edi. Markazda saflangan qo'lga amir Sulaymonshoh qo'mondonlik qildi. Bu qo'lning ortidan mirzo Muhammad Sulton boshchiligidagi ikkinchi qo'l saf tortdi. Barang'orda Mirzo Mironshohning qo'li saflandi, Xo'ja Sayfiddinning qo'li qonbul ro'lini bajarib o'ng qanotda saflandi. Juvang'or mirzo Umarshayxning qo'shinidan tashkil topdi. Qonbul sifatida – chap qanotda Berdibek Saribugning qo'li joylashdi. Qo'shin jangovar tartibining markazi manglay (avangard) tomonidan to'sib turildi. Qo'lning front ortida Oliy Bosh Qo'mondon Amir Temurning qarorgohi bilan chag'dovul joylashdi. U qo'shini safidan 20 minglik qudratli zaxira yaratdi, ushbu zaxira kuchlari jangning natijasi uchun hal qiluvchi ro'l o'ynadi. SHunday zaxira kerakli vaqtda To'xtamishda yo'q edi.

Qarama--qarshi tomonda To'xtamish o'z qo'shinini besh qismga bo'ldi, ularga ko'zga ko'ringan sarkardalar va Dashti Qipchoqning bahodirlari qo'mondonlik qildilar.

1391- yilda To'xtamishga qarshi qilingan birinchi harbiy yurishni va olib borilgan jangovar harakatlarni tahlil qilib quyidagi asosiy natijalar va ta'limni ko'rsatish mumkin:

1. Amir Temur qo'shini og'ir va murakkab sharoitlarda rejalashtirilgan yurishni amalga oshirdi, bunda faqat cho'l hududlaridan bosib o'tilgan yo'l 2500 kilometrdan oshib ketdi.
2. Amir Temur qo'shini safarning og'ir va harakatlanish qiyin bo'lgan uchastkalaridan dushmanga sezdirmasdan o'tdi.
3. O'zining mohirona manyovrlari bilan Amir Temur To'xtamishning qo'shinini, Azov bo'ylaridan qo'shimcha madad kuchlari kelishi ehtimoli bo'lgan janub tomondan kesib qo'ydi.

4. Sohibqiron o'zining mohir harakatlari tufayli To'xtamishni katta jangga kirishga majbur etdi va shu bilan uni og'ir safarni amalga oshirgan Amir Temur qo'shinini holdan toydirishga qaratilgan kichik urushlarni olib borish imkoniyatidan mahrum etdi.

5. Safar chog'ida Amir Temur armiyasi katta va kichik suv to'siqlaridan kechib o'tdi. Bunda sayoz kechuv joylaridan (brodlar), ko'priklardan va suzib o'tish usulidan foydalanildi.

6. Qondurcha jangida Amir Temur birinchi bo'lib o'z qo'shinini yetti qismga bo'lishdek yangi jangovar tartibni qo'lladi. Qudratli zaxira ham ajratildi.

7. Jangdan oldin Sohibqiron dushmanning ruhiy ma'naviyatiga putur yetkazishga qaratilgan ruhiy hujumni o'tkazdi.

8. Jangning natijasini zaxirani jangga kiritilishi va Amir Temurning qanotdan bergan qudratli zarbasi hal qildi.

9. Dushmanni ta'qib etish shunday shiddat bilan olib borildiki u bir joyga yig'ilishga ulgurmasdan tarqalib ketdi yoki tor-mor etildi.

ADABIYOTLAR:

1. Юнус Ўғуз. Амир Темур “Юксалиш сари”. – Т.: Янги аср авлоди, 2018. – 584 б. Хиндистон.

2. Юнус Ўғуз. Амир Темур “Дунёнинг ҳокими”. – Т.: Янги аср авлоди, 2018. – 590 б. Туркия.

3. Mixail Ivanin. Chingizhon va Amir Temur. – Т.: Yangi asr avlodi, 2018. – 301 b.

4. Harbiy tarix san'ati, darslik H.Dadaboev. Toshkent 2013.

5. Harbiy tarix, darslik S.Mamajonov. Toshkent 2021.

6. Temur tuzuklari Toshkent - 2005 y. Sharq.

7. Караматов Х. Амир Темур в мировой истории. – Т.: Издательство «Шарк», 2001. - 304 с.

8. Рахмоналиев Р. Империя Тюрков. - М.: Прогресс, 2002.